

Bajkó Árpád-István

Halottbúcsúztatás Györgyfalván a 20. század közepén – Test(kép)-reprezentációk Jaskó István Pitti kézírataiban

„... e verset én írtam öt elemivel.”
(Jaskó István)

Jaskó István Pitti a Kolozs megyei – Kalotaszeg és Mezőség határmezsgyéjén fekvő – Györgyfalván született 1929-ben. Rokkant édesapja 48 éves korában bekövetkező halálával négy fiú és két leány maradt árván. István a család elsőszülött gyermeke volt. Kiváló táncelőadó egyéniségként tartja számon a táncfolklorisztika, emellett községének megbecsült verselője is volt. Később a közművességet és a szabómesterséget is kitanulta. Szülőfalujában öt elemi osztályt végzett: „*Nem volt lehetőség tovább tanulgatni, / Pallagba maradt meg nálam is valami.*” (*Szervusztok, magyarok!* c. verse). 1970-ben Budapesten, egy metróállomáson megismerkedett Martin György néprajzkutatóval.¹ 1972-ben készült a legelső filmfelvétel táncáról, utána számos néptáncgyűjtésnél közreműködött szervezőként és táncosként. Az egyetlen györgyfalvi hangos táncfilm az ő helyi előkészítő munkája nyomán készült 1983-ban.² A *Népművészet Mestere* címet 1998-ban kapta meg, 2002-ben a *Magyar Művészetért* díjjal is kitüntették. A 1950–70-es években főként esküvők és temetések alkalmával személyre szóló versekkel köszöntötte vagy búcsúztatta a györgyfalviakat, de a környékbeli településekről (Ajtony, Bodrog, Kolozskara, Kolozspata, Kolozsvár, Szopor) is igénybe vették versírói tehetségét. Tíz évig presbitere volt a helyi református egyházközségnek.

Élete során közel 300 halotti búcsúztatót írt, de szövegeinek jelentős részét átadta a megrendelőknek, hozzátartozóknak. A családi kézírattárban megőrzött írásait digitális archiválás céljából adta kölcsön 2009 februárjában. Valamennyi szöveg külön füzetlapon olvasható, a kéziratok nem képeznek egységes korpuszt. Az általam vizsgált és beszkenelt A5-ös méretű lapok terjedelme 228 oldal, amelyek között 42 halotti búcsúztató, különféle alkalmakra írott versek, köszöntők (pl. harangszentelés, falutalálkozó, anyák napi köszöntők, lelkészköszöntő, konfirmálás), egyetemes imahétre készült terjedelmes imák olvashatók. A többnyire

Bajkó Árpád-István (1982) – doktorandus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, bajkoarpad@gmail.com

¹ Felesége, Jaskó Ibolya elbeszélése szerint 1983-ban elutaztak Magyarországra, hogy részt vehessenek az őket gyakran felkereső, pártfogoló Martin György temetésén, és az úton Jaskó István kigondolta a halottbúcsúztatót, majd a helyszínrre érve lejegyezte.

² „*És filmezték, hogy táncoltunk. Hozott ide idős párokat, középkorú párokat, fiatal legényeket és gyerekeket, hogy minden félebből, ki hogy táncolt, filmre vették. És hogy mit kaptunk ezért? Miért adtam el filmet idegen országnak? Ceauşescu alatt, 1983-ban volt ez. Négy évig jártuk a szekuritátét.*” (Jaskó Istvánné 2009)

grafitceruzával lejegyzett szövegei utólagos bejegyzéseket, javításokat is tartalmaznak. Néhány búcsúztató szövege csak töredékben maradt fenn. Címet nem adott, szövegeit nem datálta, egyetlen esetben jelenik meg az évszám. Jaskó István kéziratait gondosan elraktározva tárolta a családi irattárban. A kéziratok számítógépes begépelését követően a teljes anyagot kinyomtatam, befűztem, majd az eredeti kéziratokkal együtt átadtam a szerzőnek.

Dr. Orbán János lelképásztor idejében, aki 1951-től 1975-ig szolgált Györgyfalván, a református egyházközség közgyűlése 1951. december 2-án elfogadta a presbitérium határozatát, amelynek értelmében a név szerinti búcsúztatók elhangzása 1952. január 1-jétől nem engedélyezett.³ Az erről szóló jegyzőkönyvi feljegyzés az egyházi törvényekre és a szentírási megalapozottság hiányára hivatkozott: „Lp. felolvassa a presbitérium 35/1951. sz. határozatát: Lp. előterjesztésére, mely szerint a fennálló egyházi törvények nem engedik, a Szentírásból igazolni nem lehet a temetések alkalmával búcsúztatók tartását, a presbitérium úgy határoz, hogy a névszerinti búcsúztatók 1952. jan. 1-től kezdve elmaradnak. 1952-től kezdődőleg a búcsúztatókban semmiféle nevet szerepeltetni nem lehet.”

A dr. Orbán Jánost követő lelkész, Antal József huszonnégy évig, 1975-től 1999-ig volt Györgyfalva református papja, és 2005-ben jelentette meg a település „népének több évszázados történelmét”⁴ a lokális monográfia műfajában, viszont a kötetben nem tett említést az elismert táncosként, népszerű adatközlőként és verselőként számon tartott Jaskó István tevékenységéről, búcsúztatóinak közösségi hatásáról. Mindössze két fényképet közölt a Jaskó István udvarán berendezett néprajzi tárgygyűjteményről (régí szerszámok, használati tárgyak, agyagedények, óragyűjtemény, régi imakönyvek stb.).⁵ Antal József monografikus szándékkal közreadott kötetében a temetési szokások bemutatásánál a műfaj sajátos történeti értelmezését adja: „A 19. században a racionalizmus hatására megerőtlenedett a református egyházunkban az igehirdetés, így a temetési igehirdetés is. Hogy a temetés mégis érdekes és megható legyen, divatba jött és mind nagyobb jelentőségre tett szert a búcsúztató. A 20. század első felében a megújult egyház 1929-ben megalkotott és a harmincas években bevezetett egyházi rendtartása már nem helyesli azt. A későbbi egyházi törvények és rendelkezések egyre határozottabban tiltják főleg a halott nevében elmondandó és névre szóló búcsúztatót. Elég későre és nehezen, de nálunk is sikerült a hetvenes évek elején elhagyni. A búcsúztató elmaradása nem jelenti azt, hogy egy bizonyos halott esetében a korábbi munkatársai nevében nem méltathatja valaki.”⁶ A fenti idézetből a temetési prédikációval kontrasztba állított „érdekes és megható” búcsúztató sajátos funkciója mellett arra figyelhetünk fel, hogy a lelkész a hetvenes évek elejét jelöli meg a műfaj *elhagyatásának* időpontjaként. Az előzőekben bemutatott egyházi levéltári források alapján az olvasó arra következtethet, hogy Györgyfalván az 1952-es presbitériumi határozatot

³ Az egyházközség levéltári adatai szerint 1952-ben hivatalosan betiltották a név szerinti búcsúztatást. Az 1980-as években, a györgyfalviak által preferált szövegtípus hiányára lehetett hivatkozni a halotti tor kérdésének eldöntésében: „A gyülekezet túlnyomó többsége azt szeretné, ha nem lenne tor, de ezt nem meri senki elkezdni. Magánbeszélgetések során mindenképp így nyilatkozott. A nyolcvanas években beszéltünk róla a templomban. Az asszonyok egyöntetűen, de a férfiak is amellet voltak, hogy el kell hagyni. Egyetlen hozzászóló döntötte el a kérdést: »Nincs már búcsúztató, tor se legyen? Ha meghalok, nem érdelem meg, hogy tort rendezzenek a temetésemen?« Mivel csakis teljes egyetértéssel lehetett volna elhagyni a tort, így maradt a régi szokás.” Antal József: *Györgyfalva. György pásztor népe*. Györgyfalva 2005. 176.

⁴ Uo. 7.

⁵ Uo. 254.

⁶ Uo. 176–177.

követően nem került sor név szerinti búcsúztatásra (ez az időpont nagyjából egybeesik a Jaskó István legelső búcsúztatóinak megszületésével), valamint arra is, hogy a hetvenes évek elejétől sikerült teljesen felszámolni a versben történő (nem név szerinti) búcsúzás helyi gyakorlatát.

A Jaskó István kéziratai között található egyetlen datált szöveg szerencsés módon egy versben megírt halottbúcsúztató, amelyet Fazakas Gábor györgyfalvi tanár, hajdani iskolaigazgató halálára írt 1991. november 10-én, és amelyben az elhunyt név szerint búcsúzik Zsolti nevű egyetlen fiától. A Jaskó Istvánnal készített interjúból azt tudhatjuk meg, hogy 1975-től már csak kivételes esetben, külön felkérésre írhatott búcsúztatókat.

Jaskó István legelső búcsúztatóját a katonaságból való hazaérkezése után egy fiatal barátja tragikus halálára írta 1950 táján, utána egyre gyakrabban kérték fel búcsúztatók vagy egyéb alkalmi versek megírására: „*Annyira megtetszett a jó népnek ez a búcsúztató, hogy mindenki idejött.*” Olyan esetről is beszámolt, hogy az elhunyt hozzátartozói utánamentek egy távolabbi településre is, ahol kőművesként dolgozott, és a búcsúztató elkészítésére kérték: „*S aztán írtam az életsorsát, az életrajzot, hogy ki hogy halt meg, vagy kivel hogy bántak el, hogy tudta meghálálni visszamenőleg.*”

Az elhunytakkal kapcsolatos valós, hétköznapi tapasztalatait körültekintően szelektálta a biografikus részek megszerkesztésekor. Versírói tevékenységét megfelelő diplomáciai érzékkel végezte, nem élt vissza közösségi szerepével: „*Valaki idős bácsi, meghalt egy idős ember, és olyan rossz, csúnya volt a magaviselete, hogy nem tudtam volna szép dolgokat írni róla. De nem lehetett hazudni sem, és akkor ezt meg kellett fontolni vagy gondolni, hogy ne hogy megbántsa az ember a hozzátartozóját. [...] Hanem aztán mindenkit a mennybe címeztem, hogy elrendeződik az.*”

Többnyire az éjszaka csendjében írta a búcsúztatókat, amelyeket az 1950–60-as évek folyamán a templomban, a temetési prédikáció után maga a lelkész olvasott fel a gyászoló gyülekezet előtt. Jaskó István két-három olyan esetről számolt be, amikor saját írását ő maga olvasta fel a temetőben. Elmondása szerint Orbán János református lelkész néha elismerő szavakkal illetve versírói tehetségét: „*S akkor a pap, akkoriban én is presbiter voltam. Mentünk a temetésre, s énekeltm a pap mellett, énekeltünk.* »Pista, gratulálok, szépen megpirkálta. Ügyes volt.«” Györgyfalván az Orbán János lelkészi szolgálata idején számított tolerált műfajnak a halottbúcsúztató. Egy bizonyos idő elteltével a közösség a búcsúztató elhangzását tartotta a temetés kiemelt mozzanatának a szertartás és a prédikáció helyett: „*Abból történt, hogy menjünk, hallgassuk meg a búcsúztatót. Nem a prédikációt, menjünk, hallgassuk meg a búcsúztatót. Hát hallgatták a búcsúztatót, de eldöntötték a papok, hogy nem volt szabad többet.*”

Altalában húsz-huszonöt lejnyi fizetséget kapott verselői munkájáért, de említett olyan megrendelőt is, aki hálából száz lejt fizetett az erőszakos halállal elhunyt fiatal gyermeke búcsúztatásáért. Utólag a közösség néhány tagja nehezményezte, hogy a megrendelésre készült szövegekért honoráriumot fogadott el.

Az interjúrészletek alapján körvonalazódik Jaskó István íráshoz fűződő egyéni motivációja, a búcsúztatással, az oralitásnak köszönhető nyilvánossággal kapcsolatos attitűdje, amely röviden így foglalható össze: fiatalon felismerte képességeit, verselői tehetségét („*éreztem magamban, hogy meg tudom csinálni*”, „*a táalentumot nem tudják kivenni a koponyámból. És adatott a jó Istentől adottság.*”), fokozatosan ráérezett arra, hogy íráskészsége révén hatással lehet mások viselkedésére, irányíthatja a családi és közösségi veszteség megélését, a gyász kifejezését („*s láttam, hogy mennyiket megrikattam. Sokan gratuláltak.*”), büszkeség töltötte el, tudása miatt

köztiszteletnek örvendett, ugyanakkor tudatában volt annak, hogy az írás bizonyos hatalmi pozíciót is jelent, amellyel akár vissza is lehet élni: „*Addig volt protekció, addig volt tiszteltetés, addig volt belátás a faluban. Mindenki tudta, hogy nehogy majd reászoruljunk, vagy nehogy a kezébe kerüljünk. [...] Olyan kedvesen viselkedtek, hogy nehogy beleírjam.*”

2009 februárjában, a gyűjtés időpontjából visszatekintve úgy érzi, hogy a megtapasztalt kellemetlenségek, a rokonok sértődöttsége, neheztelése, egy gyilkossági eset megverseléséért kapott külső fenyegetések miatt nem is ragaszkodott volna tovább a halotti búcsúztatók megírásához.

A búcsúztatás visszaszorulását követő évtizedekben is fontos szerepe volt életében az írásnak. A magyarországi vagy távolabbi néptáncfesztiválok alkalmával a táncbemutatók keretében rövid verseinek, köszöntőinek előadására is sort kerített a színpadon, ünnepi alkalmakra írott köszöntőire számot tartott a györgyfalvi közösség. 2009-ben felkérést kapott magyarországi ismerőseitől, hogy írásban örökítse meg élete történetét.⁷ Felesége, Jaskó Ibolya szerint „*küldtek Magyarországról füzetet és pasztás tollat is, kettőt, hogy írjon, írja le az életrajzát. De nincs ideje, az a kedv se, az az emlékezés se.*” (Jaskó Ibolya, 2009)

A továbbiakban a Jaskó István halottbúcsúztatóiból kibontakozó egészség- és betegségképet, a meghalás folyamatának textuális megjelenítését, a szövegekben gyakorta előforduló, betegséget és balesetet elszenvedő testet választom az elemzés kiindulópontjának. Már a szövegek legelső olvasásakor, majd később az átírásuk során is szembetűnő volt számomra egy-egy szövegrész intenzitása, a búcsúztatók erőteljes képi világa és hangulata, a tragikum, a kegyetlen halál reprezentációja. Korábban megismert erdélyi szövegtörzsek olvasásakor nem talákoztam hasonló hangulatú búcsúztatókkal, amelyeknek nyelvi megformáltsága és képi gazdagsága első olvasásra egyfajta tartalmi összhangot sugallt volna. Egyszóval olyan szövegekről van szó, amelyek a rituális kontextusból kikerülve vonzzák az olvasó tekintetét, és számot tartottak a hallgatóság figyelmére is.

A tartalomelemzés módszerének alkalmazásával a rendelkezésre álló szövegforrások ismétlődő szemantikai jegyeit emelem ki, és betegségtípusok, valamint halálokok szerint kategorizálom azokat. Ezzel párhuzamosan figyelembe veszem a halotti biográfia megszerkesztésének folyamatát, a megrendelésre készült szöveg létrejöttének és elhangzásának kontextusait, a versíró specialista attitűdjét és tevékenységének utólagos értékelését.

A **szív** elsődleges (anatómiai), valamint másodlagos jelentéseiben is gyakran előfordul a szövegekben, és a gyászolóok fájdalmanak, szomorúságának centrumát is képezheti:

„*Hirtelen megállott szíve üde dobogása, / hamar vége szakadt az ő élete pályája.*” (Jaskó István felett, 18 éves); „*Lezárta szíve dobogását, ezáltal megszűntek a szenvedések, meg a nehéz sóhajok.*” (Jaskó Istvánné Sajgó Bori, 82 éves); „*18 éves fájdalom szívedet mardosta.*” (Czakó Györgyné Varga Kata, 69 éves); „*A szíve sem úgy dobogott, mint mások, / szeme ragyogása furcsán viselkedett. / Megütötte fejét, a szájából vér folyt, / doktorok siettek, hogy őtet megmentsek, / de a nagybetegnek ajkán maradt a szó.*” (Szabó Márton felett, 39 éves)

Az elhunyt személyt reprezentáló **arc** többnyire a menyasszonyként vagy vőlegényként elbúcsúztatott fiatal halott esetében jelenik meg, metonimikus (szinechdoké) alakzatként:

⁷ „*A 79 éves Jaskó István Pittinek, 80. születésnapjára, hogy Isten nevében kezdje el írni élete történetét, szeretettel: Arday Ildikó és Szomjas Gyuri.*”

„Szemfedél volt terítve gyermekem arcára, / csókomat kínáltam összetört szájára” (Sajgó István, 18 éves), „Mért fordítod el mitőlünk ilyen hamar orcád?” (Lőrincz József, 62 éves)

A testet beborító **bőr** égési sérülései: „Áldozatja lettem a benzinnek s a gáznak. / Tűz borított engem lángba, ti mind jól tudjátok. / Forró tűznek lángja látogatott engem, / ki halálíg sorvasztotta a fiatal testem.” (töredék) Ennek egy variánsa a szövegklisék használatának példája: „Keserű fájdalom látogatott engem, / ki halálíg sorvasztotta a fiatal testem.” (Jó zenészünk végbúcsúja)

Gyakori a **betegség** és a **kórház**, azaz a hivatalos orvoslás terének (vaságy, udvar, szalon, boncterem), az orvosi beavatkozások eredménytelenségének megjelenítése is: „Elvették a doktorok, ölemből kivették, / összefaragdosva nekünk hazaküldték.” (Sajgó István felett, 18 éves); „Nagy ellenségei még ott is ütötték, / piros vére csorgott a fekete földre, / mivelhogy a teste mind össze volt törve. / Doktorhoz vitték, hogy azok ápolják, / nagyon fájó testét hogy azok gyógyítsák. / De nem tudták menteni a nehéz beteget.” (Szabó Miklós felett, 33 éves); „Hordágyon feküdt a gyermek már fenn a kórházban, / Darabokra vágták, testét összefűzték, / összetörten, összevarrva nekünk hazaküldték.” (Jaskó István felett, 18 éves); „Mikor meglátalak úgy össze-roncsolva, / fenn a nagy klinikán, téged felboncolva.” (töredék, ismeretlen felett)

Betegség és család: a test gondozásának, ápolásának a búcsúztatókban való megjelenítése egy konkrét személyhez kötődik, akiről a név nélküli búcsúztatás esetében is nyilvánvaló, hogy házas társ, családtag vagy közeli rokon. Gyakori motívum a segítségre, gondozására szoruló, magatehetetlen testtől való félelem: „Ellenségeim agyonverték szép fiatal testemet, / nem sokat kellett kötözned sebemet, / nem sokat kellett emelgesd testemet.” (Szabó Miklós felett, 33 éves); „Sok jajszóból állott a te földi élted napja, / sokat kellett forgassalak a betegágyadba.” (Czakó Györgyné Varga Kata felett, 69 éves); „A hosszú, 7 esztendő ággyhoz kötött betegünk kínos fájdalomainak végét szakította, levette testének fájdalmait, megelégette a szenvedés napjait.” (Vajas Jánosné Vajas Zsuzsi felett, 74 éves); „Betegágya előtt sokszor megállottam, / beteg hitvesemet gyógyszerrel kínáltam.” (Szabó József felett, 73 éves); „Beteg testemet gondoztad, ide-oda tetél.” (ismeretlen nő, 37 éves); „Sokszor elment a kórházba, hidegben vagy sárban, / sokszor felkereste párját a betegágyában.” (Józsa János felett, 30 éves); „Sokat jöttél-mentél értem, kórházba hordoztál, / itthon betegágyban engem igen jól ápoltál. / Sokat kellett életemben takargass engemet, / sokat kellett, hivatásom, emelgesd engemet.” (Jaskó Jánosné Kun Juliska felett, 53 éves)

Nem konkretizált testi betegségek is bekerülhetnek az egyéni biográfiába: „Nagy betegség látogatott, gyermekem, tégedet, / hosszú kinszenvedés után bezárta éltedet.” (Kun Józsefné Tóth Bori felett, 29 éves); „Elvesztettem jobb lábamat és a jobbik szememet, / most már a bal kezem vitte el éltetem. [...] / Most már odamegyek, hol nem lesz fájásom.” (Jaskó Márton felett, 48 éves); „Isten sajnált, s magához szólított, / fájó sebeimre Ő hintett balzsamot.” (Szabó Miklós felett, 33 éves); „11-szer operált testemet tegyéték a porba. [...] / 32 éves fájdalom testemet mardosta.” (Jaskó Márton felett, 48 éves)

A testet gyötrő **láz** előfordulása is gyakori: „Lázás ajakára csókomat hintettem, / simogatam arcát, melléje leültem.” (Szabó Márton, 39 éves); „Lázás homlokára tettem a kezemet” (ismeretlen, 40 éves); „Nem simogatsz meg többé lázas arcvonásom” (Jaskó Jánosné Kun Juliska felett, 53 éves)

Meglepő, hogy a betegség, a látványos, huzamosabb szenvedés hiánya miatt felfoghatatlannak tűnik a halál ténye, az **egészséges** ember is áldozatul eshet: „Betegen sem láttak feküdni ágyadba.” (1991, cím nélkül)

A testet a felismerhetetlenségig átalakító, **tragikus halálokok** közül példaként megemlíthető a bányaomlás: „*Bányának mély szája vette el éltedet, / súlyos nehéz kövek ölte meg tégedet.*” (Szabó Márton felett, 38 éves); „*Az a sok föld őket erősen megnyomta. / Összeroncsolta testüket, törte csontjaikat.*” (Szabó Márton és Szabó Sándor); a tűzhalál: „*Áldozata lettem a bányának, s a gáznak, / tűz borított engem lángba, ti mind jól tudjátok, (...) / Tűzben a testemből zsír kezdett olvadni, / akkor kezdtek fájni sebeim testemnek, / de a nagy fájást csak húsz óráig bírtam.*” (töredék, ismeretlen); a vonatbaleset: „*Mi történt, mi lelte? A vonat elvágta [...] / Kettévágta, porba terítette. Összedarabolva hazahozták.*” (Bodor György felett, 47 éves)

Amint a következő példák tanúsítják, a szövegek elbeszélőjének intenciója szerint a testnek a földben való elhelyezése nem passzív állapotot jelent, hanem az **elfáradt, beteg test pihenését** szolgálja: „*teste pihen*”, „*csendes szállás a temető*”, „*megpihenni zaklatott testedet*”, „*nyugodt legyen portestednek minden kicsi része*”, „*nyugodt legyen holttestednek minden haja-szála*”, „*sír mélyén hosszú pihenésre*”. Vagy egy gyakran ismétlődő, bevezető szövegformula utal a pihenésre: „*Hosszú kinszenvedése után a mindenkit meggyógyító doktor magához szólította, s örökre levette testének fájdalmait. E földi életet itt hagyta, mi a portestet földbe tesszük, a lelke pedig mennybe szállott, hol várja a jutalmat, Isten ítélő napját.*” (Szabó János, 55 éves); „*Itt várta a holttestedet egy üres sír szája, / ide tettük megpihenni zaklatott testedet.*” (Korpos Györgyné Antal Anna felett, 58 éves); „*Portested a föld kebelén találja meg nyugvát, / nyugtassa meg a jó Isten elhunyt tested porát. / Elhelyeztük holttestedet a föld kebelébe, síri álmod, Kati lányom aludjad békébe.*” (Halász Katalin felett, 36 éves)

A verbális elhangzás révén közszemlére vitt fizikai, testi szenvedés, a sírba helyezett holttest a betegség reprezentációjának objektumaként elengedhetetlen komponense a biográfia megalkotásának. A forrásszövegek tanúsága szerint a halott biográfiájának megkonstruálása során arányaiban is jelentős teret kapott a halált okozó betegségek és szenvedések, a váratlan halál bekövetkezéséhez vezető tragédiák reprezentációja.⁸ Néhány példa a búcsúztatókból: „*összetört test*”, „*nagyon fájó testit*”, „*agyonverték szép fiatal testemet*”, „*darabokra vágták, testét összefűzték*”, „*beteg test*”, „*11-szer operált test*”, „*32 éves fájdalom testemet mardosta*”, „*kiszenvedett test*”, „*összeroncsolt test*”, „*tűz lángjától sorvasztott fiatal test*”. Egyfelől a betegség ok-okozati kontextusában a halál kiszámítható bekövetkezésére lehet számítani, másfelől pedig a tragikus, hirtelen, erőszakos halál képe jelenik meg elemi erővel a szövegekben. A betegség és a tragikus esemény részletezése ez által a biográfia meghatározó szövegszervező komponensévé válik a kapcsolatrendszer tükröző genealógiai szálak mellett.

A vizsgált szöveganyag létrehozásakor a gazdaságosság elve nem érvényesült, Jaskó István az élettörténeti interjúban is kihangsúlyozta, hogy valamennyi elhunyt számára igyekezett egyéni szöveget készíteni. Ismétlődő részekkel, korábban megírt verssorok vagy versszakok beillesztésével ritkábban találkozunk, csak a versformát bevezető és lezáró prózai részek szövegkliséi állandósultak. Ritkának mondható a betegségmotívumok ismétlődése, ahol a panelszerű szövegszerkesztés logikája alapján a hasonló esetekben korábban megfogalmazott általánosabb motívumok beilleszthetők egy újabb búcsúztató szövegébe. Gyakori kezdőformula, amely prózában bevezeti a 18-40 versszakból álló búcsúztatókat: „*Szomorú szívvel, de Isten akaratában megnyugodva jól tudjuk, hogy már csak néhai Vajas Mártonné, született Dózsa Gyöngyi még 20 éves sem*

⁸ A motorbalesetben 39 évesen elhunyt Szabó Márton 80 sorból álló búcsúztatója 65 sorban beszél el a tragikus eseményt.

volt, örökre itt hagyta e mulandó világot. Új világnak szépségét öltötte magára.” Az általános befejezés valamennyi búcsúztatóban előfordul: „Búcsúját veszi a gyülekezet lelkipásztora, kántora, kurátora, presbiterei, harangozói, sírásói és az egész gyásztszertességtévő gyülekezet.” Gyakran egyes szám első személyben is elköszön a halott, de a szövegek többségében a családtagok búcsúznak a halottól versben, a legvégén a rokonok és távoli ismerősök csak prózában.

A betegség, a szenvedés képeinek⁹ felsorakoztatása, dramatikus ábrázolása megnyitotta a hátskeltés érzelmi horizontját, és irányt szabott a veszteség, a gyász egyéni és közösségi megélésének. Jaskó István búcsúztatóiban nem a református egyház által előírt vigasztalásra, a gyászolók megnyugtatóására, hanem a temetésről szóló hivatalos diskurzus szempontjából nehezményezett *megriktásra*, a sebek felszaggatására és az érzelmek felkeltésére tevődött a hangsúly. „Volt olyan búcsúztató, hogy úgy megriktattam a népet, hogy hiába volt 6-700 ember, mert a templomban mindenki sírt. Még a pap is sírt. Mindenki sírt. Volt, aki nem tudott felkelni a földről, úgy elájult, összerogyott. Megriktattam a jó népet, sokat, sokakat, úgyhogy. Volt olyan, mikor, ha kit sajnáltam, én is sírtam. Amíg irtam.” (Jaskó István 2009). A tragikus, váratlan halál megjelenítése, a részletes betegségtörténetek biografikus használata a közkedvelt szövegtípus révén ezt a közösségi érzelmi reakciót váltotta ki, intenzív élményt generált különösen fiatal halottak búcsúztatása esetén. Nyilvános elhangzása részben emiatt is jelenthetett rivális jellegű beszédeseményt a temetési prédikációval szemben. Az alkalmi költészet helyi specialistája által működtetett búcsúztatót övező érdeklődés, a szöveg privilegizált státusa vezethetett oda, hogy egy lelkészcsereét követően az 1970-es évek végétől teljesen kiszorult a temetés teréből.

A végtisztség megadásáról tanúskodó szövegek ezt követően a néprajzkutatók érdeklődésére tarthattak számot, szerzőjük féltve őrzött kéziratos hagyatékának részeként.¹⁰ Az erőteljes képi reprezentáció révén, a haláleset bekövetkeztekor megszületett narratív szöveganyagban láthatóvá válnak tragikus események és azok családi, közösségi feldolgozása.

Farewell from the Dead in Györgyfalva/Gheorgheni in the Middle of the 20th Century. The Representation of the Human Body in the Manuscripts of Jaskó István Pitti

Keywords: funeral folk poetry, folklore specialists, the representation of the human body

The textual world created by the funeral poetry specialist from Györgyfalva/Gheorghieni (Cluj County) can be understood as the result of the collective memory. This analysis focuses on representations of health and illness, of the process of dying in the funeral poems preserved in the Jaskó family archive. These texts often describe the different physical states of the human body, as it is affected by illnesses or accidents. Based on textual resources (42 funeral poems and interviews) the article emphasizes recurring motifs and identifies the types and causes of death which are usually present in the edited biography of the deceased person. The textual analysis is completed with information related to the creative process and the context of the utterance of the poems, with special focus on the writing praxis of the specialist.

⁹ „A sírfelirat, a gyászjelentő, a halottbúcsúztató olyan genealógiai műfajok, amelyek óhatatlanul tartalmazzák a betegség-motívumot. A genealógiai történetek betegség-motívumai letűnt idők, más társadalmi környezetek, individuális életstratégiák specifikumait, a betegséggel, a túlélésért folytatott küzdelmet jelenítik meg.” Keszeg Vilmos–Czégényi Dóra: *Korok, kórok, kontextusok. = A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók.* (Emberek és kontextusok 4.). Sajtó alá rendezte Czégényi Dóra–Keszeg Vilmos, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010. 433.

¹⁰ Köszönettel tartozom Tötszegi Teklának, az Erdélyi Néprajzi Múzeum néprajzkutatójának, aki 2009-ben felhívta figyelmemet az akkor nyolcvan esztendőes Jaskó István halottbúcsúztatóira.